



PROVOCATIO

En flervetenskaplig tidskrift om mänskliga rättigheter

Title:	Den våldshärjade manskroppen. Synen på män som offer för våldsbrott under 1990-talet.		
Author(s):	Christopher Collstedt		
Language:	Swedish		
Keywords:	våldsbrott, mannen, kroppen, brottsoffer, diskurs		
Journal:	Provocatio	79	79-94
Year:	2015	ISSN:	2002-1631
Issue:	1	Web:	http://journals.lub.lu.se/index.php/prvc/index

ABOUT PROVOCATIO

Provocatio is published by Human Rights Studies at Lund University www.mrs.lu.se. Human Rights Studies is part of the Department of History and offers a Bachelor programme and doctoral studies in human rights.

Provocatio aims to be a forum for critical and constructive analysis of and debate on human rights. Human rights can be many things: a legal system of principles and rules, a political language, an international practice, a philosophical idea, and a conflicting and evasive historical tradition. Human rights can serve as tools of resistance against oppression, but also as a rhetorical veneer for propaganda. Human rights are a phenomenon that needs to be studied in all this complexity.

The journal has developed out of *Skriftsamling i mänskliga rättigheter* [länk till där de finns, om de finns], which was published in seven volumes from 2010 to 2014. Like that earlier publication, *Provocatio* is an opportunity for students to get published. Some of the articles in *Provocatio* are shortened, revised versions of essays and theses by students on the Bachelor programme in Human Rights Studies at Lund University. The journal also welcomes submissions from Phd-students and researchers, as well as students on other study programmes.

The journal is not committed to any political or theoretical position, only to the potential of critical analysis. We welcome submissions with a broad range of perspectives.

EDITORIAL TEAM

The journal has a team of two permanent editors. For each issue, one or two editorial assistants are assigned; these are students on or alumni from the Bachelor programme in Human Rights Studies.

EDITORIAL POLICY

Provocatio is an open access journal, available free of charge online. Customary copyrights restrictions apply. In addition to research articles (some of which are revised student essays and theses) the journal publishes reviews of new academic literature, essays and reflections. *Provocatio* accepts texts in **Swedish, English, Danish, and Norwegian**. All submissions are reviewed by the editors. See "Instructions for authors" for further information.

CONTACT INFORMATION

Provocatio

Human Rights Studies

Lund University

P.O. Box 192, SE-221 00 Lund

E-mail: provocatio@mrs.lu.se

Journal web page: <http://journals.lub.lu.se/index.php/prvc/index>

Departement web page www.mrs.lu.se

Den våldshärjade manskroppen

Synen på män som offer för våldsbrott under 1990-talet¹

Christopher Collstedt

Den här artikeln behandlar talet om våld mellan män ur ett historiskt perspektiv, med särskilt fokus på hur kunskap om den våldshärjade manskroppen eftersöktes, säkerställdes och förmedlades i rättsliga sammanhang på 1990-talet. Syftet är att med utgångspunkt från ett fall som uppmärksammades i den rättsvetenskapliga debatten under perioden ifråga på djupet belysa och problematisera de diskurser som då låg till grund för konstruktionen av mannen som offer för våldsbrott.

Män som (o)tänkbara offer för våldsbrott – en historisk bakgrund

1990-talet framstår som en väsentlig tidsperiod att studera mer ingående, bland annat eftersom samhällsdebatten om våldsdramade individers situation, ställning och rättigheter generellt tycks ha intensifierats och fördjupats. I kriminologisk forskning har detta beskrivits som ett resultat av

¹ Artikeln utgör en del av mitt av Brottsofferfonden finansierade projekt: *Män som offer för våldsbrott. Synen på våld mellan män i samhällsdiskurs och rättslig hantering. En komparation över tid.*

en alltmer tongivande brottsofferdiskurs.² En vanlig uppfattning är att den moderna brottsofferdiskursen har sina rötter i den politiska och rättsliga utvecklingen under efterkrigstiden. Minnena och erfarenheterna av andra världskrigets massvåld, folkmord och humanitära katastrofer som kostade miljontals oskyldiga människor livet samt utfärdandet av den Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna 1948 framstår och förklaras som historiska vattendelare i våldets och det mänskliga lidandets samfälliga historia. Det ligger mycket i detta påstående, men bilden har på senare tid komplicerats. En del forskare, som exempelvis historikern Samuel Moyn, hävdar att diskursen om de mänskliga rättigheterna i sin nutida institutionaliserade form och betydelse, det vill säga en global politisk-rättslig samtalsordning med universalistiska moral- och sanningsanspråk, knappast kunde uppstå före 1970-talet. Först därefter, i en tid av avkolonisering och ideologisk kamp, då äldre politiska visioner och moraliska utopier, både statligt baserade och internationella, förlorade sin makt, luckrades upp och förklarades för ogiltiga, skapades förutsättningarna för etableringen av den dominerande diskurs om de mänskliga rättigheterna som präglar vår egen samtid.³

För framväxten av en brottsofferdiskurs i Sverige markerar åren kring 1970 ett viktigt skede, menar historikern Eva Österberg. Då uppstod begreppet brottsoffer i svensk offentlig debatt. Förutom talet om de universella mänskliga rättigheterna var, enligt Österberg, också andra politiskt radikala samtalsordningar som låg i tiden högst väsentliga för framväxten av en brottsofferdiskurs. Av särskilt stor betydelse var etableringen av en feministisk diskurs och en kvinnorörelse som riktade uppmärksamheten mot de maktförhållanden och normer som genom

² Begreppet *diskurs* används här som en beteckning på en historiskt utformad uppsättning av kunskaper, utsagor, texter och genrer vilka effektivt definierar gränserna för vad som i ett givet sammanhang är möjligt att säga, skriva och göra och kanske rentav att tänka. Se Foucault, *Diskursens ordning*.

³ Samuel Moyn, *The Last Utopia. Human Rights in History*, 2012, s 1-10.

historien har legitimerat, normaliserat och osynliggjort mäns våld mot kvinnor.⁴

Både brottsofferdiskursen och den vidare diskursen om de universella mänskliga rättigheterna har alltså sedan 1970-talet medfört en allt skarpare fokusering på våldets offer, deras rättsliga status samt fysiska och psykiska lidande. Men samtidigt står det klart att det offentliga samtalet om människors utsatthet för våldsbrott utgår från ett historiskt utformat vetande om kropp och kön som effektivt begränsar möjligheten att tala, skriva och kanske rentav att tänka om vissa grupper som offer för våldsbrott. Utmärkande för det offentliga samtalet är bland annat dess betoning på den våldsamme mannen. Mäns utsatthet för andra mäns våld är däremot en problematik som ytterst sällan uppmärksammas och förs på tal.⁵ Här råder en påfallande tystnad. Som en del sociologer och kriminologer har uppmärksammat på senare tid konstrueras bilden av ”förövaren” i regel med hänvisning till vad som i samhället definieras som entydigt maskulina egenskaper och kroppar så som aggressivitet, brutalitet, handlingskraft och fysisk styrka. Bilden av ”våldsoffret” beskrivs i regel som ”förövarens” raka

⁴ Eva Österberg, ”Upptäckten av den oskyldiga människan. Brottsoffer som problem” i Eva Bergenlöf, Marie Lindstedt Cronberg och Eva Österberg (red.), *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformatio- nen till nutid*, Lund, 2002; se även Marie Lindstedt Cronberg, ”Från målsägare till brottsoffer. Målsäganderätten i ett historiskt perspektiv” i Eva Bergenlöf, Marie Lindstedt Cronberg och Eva Österberg (red.), 2002; Veronika Burcar, *Gestaltningar av offererfarebeter. Samtal med unga män som utsatts för brott*, Lund, 2005, s 11-17; Henrik Tham, ”Brottsoffrets uppkomst och utveckling som offentlig fråga i Sverige”, i Claes Lernestedt och Henrik Tham (red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*, Stockholm, 2011. Christopher Collstedt, *I begynnelsen var dådet. Talet och tystnaderna om våld mellan män från 1700-tal till tidigt 1900-tal*, Göteborg, 2015, kap 1.

⁵ Nils Christie, ”The Ideal Victim”, i Ezzat A. Fattah, (red.) *From Crime Policy to Victim Policy: Reorienting the Justice System*. Basingstoke, 1986; Elisabeth A. Stanko och Kathy Hobdell, ”Assault on Men. Masculinity and Male Victimization.” i *British Journal of Criminology*, vol. 33, nr 3, 1993; James W. Messerschmidt, ”Making Bodies Matter. Adolescent Masculinities, the Body and Varieties of Violence.” i *Theoretical Criminology*, vol. 3, nr 2, 1999; Burcar, 2005, s 17-21; Collstedt, 2015.

motsats, mot bakgrund av stereotypa föreställningar om vad som är feminina och omanliga egenskaper och kroppar som exempelvis fredlighet, passivitet, sårbarhet, försvarslöshet och fysisk svaghet.⁶

Som jag har visat i ett annat sammanhang kan vår tids tal och tystnader om våld mellan män, djupast sett och för svenska förhållanden, spåras tillbaka till historisk-epistemologiska och diskursiva konflikter och processer som präglade kultur och samhällsliv under perioden från 1700-talets slut till 1900-talets början. Av särskilt stor betydelse var framväxten av en modern sekulär världsbild samt den politiska etableringen av en naturvetenskaplig, biologiskt grundad förståelse av (mans)kroppen, vilket gjorde mannen per definition till den naturlige förövaren och samtidigt till ett närmast otänkbart våldsoffer i betydelsen passiv, fysiskt och psykiskt svag och försvarslös. Djupast sett är, menar jag, denna våldets, maskulinitetens och brottsofferdiskursens samfälliga historia en del av kroppens historia.⁷

”Det är på kroppen man finner det förflutnas stigmat”

Som den franske idéhistorikern Michel Foucault har framhållit är det djupt vanskligt att okritiskt utgå från att kroppen är en naturgiven och oföränderlig kategori. I en berömd och ofta refererad essä där Foucault, med inspiration från bland annat Friedrich Nietzsche utvecklar sin genealogiska historieteori och analys, för han ett tankeväckande resonemang kring kroppens historicitet. Foucault skriver:

Kroppen – och allt som har med den att göra, föda, klimat, jordmån – är samlingsplatsen för all Herkunft. Det är på kroppen man finner det förflutnas stigmat, liksom det är i den begär, svagheter och villfarelser uppstår; det är i den de lagras och plötsligt bryter ut, men det är också i den de löser upp sig, rustar sig till kamp, slår ut varandra och lever ut sina olösliga konflikter. Kroppen: en yta där

⁶ Se t.ex. Stanko and Hobdell, 1993; Messerschmidt, 1999; Burcar, 2005, s 17-21.

⁷ Collstedt, 2015, se särskilt kap 1 samt kap 3-5.

skeenden skrivs in (medan språket pekar ut dem och idéer löser upp dem), skådeplats för ett sönderfall av jaget (som den söker inge illusionen av enhetlig substans), en volym i ständigt fortskridande förvirring. Som analys av härkomster verkar genealogin alltså i skärningspunkten mellan kroppen och historien. Den visar oss en kropp genomsyrad av historia och en historia i färd med att förstöra kroppen.⁸

Enligt Foucault är kroppen ett område för ständiga historisk-epistemologiska och diskursiva konflikter. Han liknar den vidare vid ett slags text eller semiotiskt system där samhällets och kulturens normer och sanningar finns nedskrivna för andra att läsa och uttolka. Det är, säger han, ”på kroppen man finner det förflutnas stigman”.

Ur Foucaults genealogiska historisering av vetandet om kroppen blir också vår tids till synes självklara och universella föreställningar om den naturgivna och okränkbara kroppen osäkra. Det står ur ett sådant perspektiv klart att denna kroppsuffattning istället bör förstås och studeras som en produkt av historiska och diskursiva processer och konflikter, som ett resultat av en ständigt pågående kamp, vilken ytterst rör makten och rätten att tillskriva världen mening. Den genealogiska analysen så som den utvecklats av Foucault innebär en djupgående kritisk granskning av inskriptioner, det vill säga av hur kroppar i olika historiska situationer och sammanhang har tillskrivits mening och innebörd genom att de explicit och/eller implicit skrivits in i redan existerande och kulturellt välkända världsbilder, diskurser och genuspräglade kategorier.⁹

⁸ Michel Foucault, ”Nietzsche, genealogin, historien” i Michel Foucault *Diskursernas kamp*, Stockholm, 2008, s 107-108.

⁹ Se t.ex. Michel Foucault, *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*, Lund, 2003; Michel Foucault, *Sexualitetens historia Bd 1. Viljan att veta*, Göteborg, 2004.

Forskningen om kroppens historia i Foucaults efterföljd är idag ett mycket stort forskningsfält. För genusteoretiska genealogiska analyser med tydliga influenser från Foucault se t.ex. Judith Butler, *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*, (sv. översättning Suzanne Almqvist), Göteborg, 2007.

Min ambition med den här artikeln är givetvis inte att fånga in varje väsentlig aspekt av den mångbottnade och vittförgrenade diskurs om våldsbrott, män, maskulinitet och brottsoffer som utformades under 1990-talet.¹⁰ Min ambition är mer modest. Utifrån ett enda rättsfall avser jag att belysa och problematisera de diskurser om manskroppen som artikulerades och låg till grund för konstruktionen av den drabbade mannens utsatthet och lidande i just detta mål. Men tolkningarna och resultaten har vidare räckvidd än så, menar jag. Att studera diskurser om våld mellan män innebär att enskilda individers tal inte studeras som rent subjektiva utsagor. Uppmärksamheten riktas istället mot hur utsagorna refererar till mer generella tänkesätt, normer och begreppsliga mönster som för tillfället också präglar kultur och samhällsliv i stort, utanför domstolen. Det skall även framhållas att mitt val av rättsfall är inte godtyckligt. Som utgångspunkt för de kommande analyserna fungerar ett fall vilket uppmärksammades som särskilt grovt i det tidiga 1990-talets rättsvetenskapliga debatt och som dessutom, genom att det refererades och publicerades i *Nytt Juridiskt arkiv* (NJA), tillskrevs en vägledande och normativ betydelse för den rättsliga bedömningen av andra liknande mål.

Den våldshärjade manskroppens mångtydighet

I januari 1990 yrkade den allmänne åklagaren vid en svensk tingsrätt om ansvar för det ”försök till mord” som gärningsmannen Adam Bengtsson hade utsatt målsäganden Christian Danielsson för.¹¹ Fallet som alltså refererades i NJA 1992 fick rubriken Ersättning för lidande på grund av grov misshandel. Rubriksättningen markerar att framställningen syftade till

¹⁰ Jag hoppas få återkomma till denna problematik i ett annat sammanhang.

¹¹ *Nytt juridiskt arkiv* (NJA), 1992:81, s 541. Handlingarna i NJA är offentliga men det finns ingen anledning att exponera de inblandade personerna mer än vad som är nödvändigt för framställningen. Därför har jag valt att fingera namnen på de inblandade, platsen för våldet samt de lokala domstolar som hanterat fallet. Detta har ingen inverkan på analysen eftersom det är berättandet om den våldshärjade kroppen som står i fokus.

att utreda en särskild problematik och inte att ge en generell beskrivning av en våldsam händelse och dess rättsliga efterspel. Det var alltså frågan om hur en persons lidande, vilket orsakats av grov misshandel, skulle förstås, värderas och kompenseras som utgjorde det nav kring vilket fallbeskrivningen kretsade.

I referatet av åklagarens gärningsmannabeskrivning görs gällande att Bengtsson hade kommit till Danielssons lägenhet strax efter 22-tiden på kvällen. Där hade Bengtsson ”först skurit Danielsson i magen med kökskniv, varefter han med en s.k. machetekniv tilldelat Danielsson ett 30-tal hugg eller slag över hela kroppen, vilket förorsakat Danielsson livshotande skador.”¹² Vidare hade Bengtsson ”uttalat hotelser av innebörd att han skulle ta livet av Danielsson.”¹³ Danielsson yrkade skadestånd av Bengtsson ”med 97 481 kr, varav 15000 avsåg sveda och värk fram till dagen för huvudförhandling. 75 000 kr ersättning för kränkning jämlikt 1 kap 3§ skadeståndslagen, 1 401 kr utlägg för sjukvårdskostnader och 6 080 kr ersättning för skadade möbler och kläder samt rengöring av lägenheten.”¹⁴

Av referatet framgår att den drabbades sargade kropp bildade utgångspunkt för åklagarens gärningsbeskrivning, det vill säga för den juridiska tolkningen och värderingen av det fysiska och psykiska lidande, som tillfogats Danielsson. Lidandets art och mening bestämdes och preciserades med hänvisning till begrepp som ”sveda och värk”, ”kränkning” och ”livshotande skador”, termer som direkt refererade till den då rådande lagstiftningen.

I tingsrättsförhandlingarna fick gärningsmannen och målsäganden avge sina respektive berättelser om händelsen. Här framtonar en bild av relationen mellan de båda inblandade männen, ett litet utsnitt ur en social diskurs om man så vill. Av referatet framgår att Danielsson själv berättat att han kommit i kontakt med Bengtsson i samband med ett köp av en ny

¹² NJA, 1992, s 541.

¹³ NJA, 1992, s 541.

¹⁴ NJA, 1992, s 541.

dator. Bengtsson hade lämnat datorn till Danielsson i dennes hem och fått 3000 kr i betalning. Senare på kvällen hade Bengtsson ringt och velat träffa Danielsson. Efter att parternas relation till varandra var fastställd följde en mycket ingående redogörelse för den våldsamma händelsen.

Danielsson ska ha berättat följande för tingsrätten:

När Bengtsson hade kommit upp i lägenheten hade Danielsson precis duschat och var klädd i jeans och en kortärmad tröja. Han var barfota. Hans son Christian låg och sov i sovrummet. De gick ut i köket där Bengtsson tog upp datorn som stod på köksbordet. Danielsson fick intrycket att Bengtsson ville att affären skulle gå tillbaka. Danielsson förklarade att han var beredd att gå med på det om fick tillbaka de 1000 kr han betalat samma dag. Sedan Danielsson sagt detta tog Bengtsson en kökskniv som satt nedstucken mellan spisen och diskbänken och gick fram till Danielsson som stod vid kylskåpet intill dörren. Bengtsson stack Danielsson i magen med kniven och uttalade hotelser vilka Danielsson dock inte minns nu. Därefter lade Bengtsson ifrån sig kniven på diskbänken och drog ner dragkedjan på sin jacka. Ur jackan drog han fram en stor kniv – möjligen en s.k. machete. Danielsson var chockad. Det blödde litet, men gjorde ej ont. Han retirerade in i vardagsrummet. Orsaken till att han inte försökte lämna lägenheten var att sonen låg i rummet innanför vardagsrummet.¹⁵

Som nämnts ovan bildade frågan om den våldsdrabbades lidande och rätt till ersättning fallbeskrivningens utgångspunkt och inramning. Av detta följer att inget som sägs i referatet är utan betydelse. Istället bör utsagorna förstås som hänvisningar till en mångfald av diskurser genom vilka lidandet och utsattheten konstruerades och tillskrevs mening och innebörd. Den vid en första anblick oväsentliga beskrivningen av Danielssons klädsel samt noteringen att han var "barfota" var ett sätt att markera dennes fysiska

¹⁵ NJA, 1992, s 541.

sårbarhet inför en man beväpnad med kniv och machete. I referatet noteras vidare att Danielsson "retirerade", ett ordval som markerar att han försökte undkomma Bengtsson angrepp. Men att fly från lägenheten var inte tänkbart då han inte kunde lämna sin son som låg och sov i ett angränsande rum. Här ställs Danielssons trängda läge i blyxtbelysning. Med ord och formuleringar som "chockad", "det blödde litet", men "gjorde ej ont" beskrivs typen och graden av Danielssons lidande. Fysiskt sett framställs lidandet som relativt lindrigt. Den våldsamma och trängda situationen hade framförallt drabbat Danielsson psykiskt, vilket signaleras genom bruket av ordet "chock". Termen är central inom medicinvetenskaplig diskurs, men i referatet av Danielssons berättelse brukas ordet "chock" emellertid i en mer vardaglig mening, det vill säga utan en djupare medicinsk förklaring av vilken typ av kroppsligt och psykiskt tillstånd som avses. Detta är förvisso inte heller nödvändigt. Det framgår av sammanhanget att våldet mot Danielssons kropp samt den mycket trängda situationen han befann sig i orsakade honom ett djupt obehag i emotionell mening.

Bengtsson hade frågat Danielsson om han tänkte göra en polisanmälan. Danielsson skall då ha svarat att Bengtsson fick ta vad han ville bara han lämnade lägenheten. Efter att Danielsson bett Bengtsson att gå blir situationen än mer hotfull och våldsam. Referatet gör gällande att Bengtsson, efter att ha funderat ett litet tag "hotade att mörda och stycka Danielsson" och visade "med en gest med handen att han skulle göra det i badrummet".¹⁶ Vidare noteras att Bengtsson hade sagt till Danielsson att "han hade gjort det förut" samt att han "under hotelserna" hade "de båda knivarna i sina händer".¹⁷ I detta läge hade Danielsson "känt dödsångest" och varit "rädd för att hans son skulle vakna och komma ut i vardagsrummet".¹⁸ Efter ytterligare hot "förstod Danielsson att Bengtsson "skulle hugga honom i magen". Han hade då försökt ta sig därifrån "varvid Bengtsson måste ha huggit honom i magen". Danielsson "tog tag om

¹⁶ NJA, 1992, s 542.

¹⁷ NJA, 1992, s 542.

¹⁸ NJA, 1992, s 542.

knivbladet med högerhanden, men släppte det därefter och flydde mot ytterdörren”. Han ”förföljdes” då av Bengtsson ”som gav honom vad som kändes som slag men som han nu förstår var hugg i nacken och huvudet”. Danielsson ”svimmade i hallen och vaknade till när han hörde ytterdörren slå igen efter sig”. Då låg han ”halvvägs ute genom lägenhetsdörren”. Han ”reste sig och ringde på hos grannar”.¹⁹

I den diskurs som framtonar i referatet av Danielssons berättelse konstrueras lidandet och utsattheten utan direkta hänvisningar till tongivande samtalsordningar som lagen eller medicinvetenskapen. Det närmast vardagliga språkbruket är meningsskapande på ett mer obestämt sätt. De utgör, menar jag, referenser till kulturellt och socialt vedertagna uppfattningar och normer i det moderna västerländska samhället om vad våld är samt gör med den drabbade individen.

Danielssons fysiska och psykiska lidande markeras alltså starkt i framställningen men samtidigt finns tydliga spår av en genuspräglad diskurs om mannen som betonar mer ”traditionella”, maskulinitetsideal. Beskrivningarna av Danielsson som på ett närmast heroiskt sätt, trots svåra skador, stannade kvar i lägenheten för att beskydda sin son tar udden av allvarligheten i våldet. Samma effekt får skildringen av Danielssons medvetna och strategiska hantering av hela situationen. Han framställs som relativt lugn och rationell. Han bemöter angriparen aktivt och med styrka, men på ett balanserat och fredlig sätt. Till slut tvingades han dock ändå ”retirera”, ett ordval som refererar till ett militärt meningssammanhang. När han sedan höggs ned och svimmade blev han inte liggande i väntan på hjälp från andra. Istället reste han sig och tog kontakt med grannen. I detta avseende passar Danielsson inte in i den gängse bilden av brottsoffret. Han är varken svag, passiv, irrationell osv, utan aktiv, lugn, rationell och initiativtagande.

Hur allvarligt våldet som riktades mot Danielssons kropp faktiskt var framgår egentligen först genom referatet av den rättsmedicinska

¹⁹ NJA, 1992, s 542.

undersökningen. Den ansvarige läkaren hade beskrivit hans fysiska och psykiska tillstånd på följande sätt:

Patienten inkommer ca 22.50 till akutmottagningen i chocktillstånd. Blodtrycket uppmättes till 12 m m Hg. Han företer multipla sårskador och överföres till intensivvårdsavdelning för omedelbart förestående operation. Undersökande jourhavande kirurg finner på buken till vänster om naveln ett djupgående sår, genom vilket det tränger ut tunntarm och tarmkax. Vidare anträffas ett sår över höger axel, som går igenom det högra nyckelbenet, vilket delats skarpt i två delar. Till vänster i nacken finnes ett långt sår, i vars botten anträffas lössprängd benvävnad från en huggliknande skada i skallbenet. På böjsidan av det 2:a till 5:e fingret på den högra handen ses omfattande sårskador. Vidare anträffas en huggliknande skada till höger i nacken som gått in 1-1,5 cm i nackmuskulaturen på det djupaste stället. Man noterar också ytterligare ett antal sårskador i övrigt på hudkostymen.²⁰

Genom läkarutlåtandet inordnades Danielssons våldshärjade kropp i en medicinvetenskaplig diskurs. Därmed tillskrevs också våldet och lidandet en särskild mening och innebörd. Här ställdes frågan om vad våld gör med den drabbades kropp och psyke i blyxtbelysning. Läkaren på akutmottagningen hade inledningsvis noterat att Danielsson befann sig i ”chocktillstånd”, vilket föranledde att en rad åtgärder snabbt vidtogs. Blodtrycket kontrollerades, sårskadorna okulärbesiktigades och fastställdes vara ”multipla”, varpå Danielsson överfördes till intensivvårdsavdelningen där han opererades. I referatet av det rättsmedicinska protokollet följer sedan en lakonisk sammanställning av de sår och skador som åsamkats Danielsson. I sitt utlåtande skall läkaren även ha understrukit att de ”omfattande skadorna tillsammans inneburit fara för livet om Danielsson ej kommit under

²⁰ NJA, 1992, s 542-543.

sjukvårdsbehandling”.²¹ Bilden som tonar fram i referatet är tydligt talande även för den som inte är bevandrad i den fackmässiga medicinska terminologin. Danielsson kropp var svårt sargad, förändrad och närmast ödelagd.

Det rättsmedicinska utlåtandet lade en viktig grund för tingsrättens bedömning. Domstolen fann det styrkt att ”skadorna varit livshotande”. Med hänsyn till de hotelser som Bengtsson uttalat samt att våldet han utövat ”inte ägt rum i ett enda sammanhang utan avbrutits medan Bengtsson låst ytterdörren och Danielsson beveka Bengtsson att lämna lägenheten” ansåg tingsrätten också att det var ”styrkt att Bengtsson försökt beröva Danielsson livet”.²²

Rörande gärningsmannen Bengtsson hade en rättspsykiatrisk undersökning visat att han hade ”begått mordförsöket under inflytande av sinnessjukdom i BrB:s mening”, samt att han var ”i oundgängligt behov av sluten psykiatrisk vård.”²³

Ett utsnitt ur referatet av tingsrättens resonemang och bedömning i frågan om ersättning för kränkning får här ge en sista inblick i den vittförgrenade diskurs genom vilken utsattheten konstruerades och den våldsdrabbade mannens lidande tillskrevs mening och innebörd:

Vid tillämpning av 1 kap 3§ skadeståndslagen skall ersättningens storlek grundas på en skönmässig uppskattning av den kränkning som åsamkats målsäganden. Härvid bör hänsyn tas både till intensiteten i dennes subjektiva upplevelse av kränkningen och till härskande etiska och sociala värderingar (NJA II 1972 s 734). Bengtsson har sökt upp Danielsson medförande ett livsfarligt vapen. Misshandeln har ägt rum i dennes bostad. Det aktuella händelseförloppet synes ha inletts med att Bengtsson enligt Danielssons uppfattning utan grund sökt återta den dator Bengtsson

²¹ NJA, 1992, s 543.

²² NJA, 1992, s 543.

²³ NJA, 1992, s 543.

överlåtit till denne. Danielsson har inte vid något tillfälle uppträtt provocerande. Bengtsson har vid utförandet av den åtalade gärningen visat synnerlig hänsynslöshet och råhet samt likgiltighet för Danielssons liv. Misshandeln har både varit utdragen och av hänsynslös livsfarlig art. Danielsson har sålunda tilldelats ett stort antal knivhugg eller slag varvid hotelser uttalats från Bengtsson att denne skulle mörda Danielsson. Danielsson har under det åtalade händelseförloppet känt en intensiv ångest fruktan för sitt liv.²⁴

Förutom att tingsrätten refererade explicit till lagar och andra publikationer i NJA finns här också hänvisningar till obestämda men ”härskande sociala och etiska värderingar”. Innebörden av den våldsdrabbade mannens lidande och utsatthet preciserades och bestämdes i relation till gärningsmannens agerande. Bengtsson hade sökt upp Danielsson i lägenheten, han var beväpnad med ”ett livsfarligt vapen”, han hade visat ”synnerlig hänsynslöshet”, ”råhet” samt ”likgiltighet för Danielssons liv”, utdelat ett ”stort antal knivhugg” eller ”slag” och ”hotat” att han skulle ”mörda denne”. Bilden av Danielsson utgör själva motsatsen till bilden av gärningsmannen. Han var obeväpnad, hade inte varit provocerande, han hade fredligt försökt undkomma sin angripare samt upplevt en ”intensiv ångest och fruktan för sitt liv”.

Ett maskulint våldsoffer

I den här artikeln har jag behandlat synen på män som offer för våldsbrott ur ett historiskt perspektiv med särskilt fokus på hur kunskap om den våldshärjade manskroppen eftersöktes, säkerställdes och förmedlades i rättsliga sammanhang under 1990-talet. Syftet har varit att nå och kritiskt problematisera de diskurser om kroppen som låg till grund för konstruktionen av den drabbade mannens utsatthet och lidande.

²⁴ NJA, 1992, s 543

Som grund för analysen fungerade ett fall som refererats och publicerats i NJA 1992 med rubriken Ersättning för lidande på grund av grov misshandel. Rättspublikationerna i NJA har en vägledande funktion för jurister, kriminologer och andra som arbetar med frågor som rör kriminalitet. I detta avseende får de antas ha en viss normativ betydelse inte bara för den rättsliga hanteringen och bedömningen utan också för det offentliga samtalet i stort.

Undersökningen har visat att fallbeskrivningen härbärgerar en rad olika diskurser genom vilka våldet, lidandet och utsattheten definieras och tillskrivs mening. Här hittas explicita hänvisningar inte bara till då rådande lagar, andra rättspublikationer i NJA samt rättsmedicinska utlåtanden, utan också till obestämda men ”härskande” sociala och etiska diskurser.

Djupast sett vilar dock, menar jag, den mångfald av diskurser, begrepp och kategorier som används för att beskriva och värdera den våldsamma händelsen i allmänhet och den våldshärjade mannens kropp, hans lidande och utsatthet i synnerhet, i ett historiskt utformat vetande med tunga sanningsanspråk. Detta vetande, vilket även bildar det kunskapsteoretiska fundamentet för såväl brottsofferdiskursen liksom för den vidare diskursen om de universella mänskliga rättigheterna, definierar effektivt gränserna för själva förståelsen av vad våld är. I referatet såväl som i det offentliga samtalet om människors utsatthet för våldsbrott i stort framstår och förklaras våld i regel som en kategori entydig illegitima, brutala och patologiskt avvikande handlingar som utgör själva antitesen till civilisation, humanitet och social ordning.²⁵ Samma vetande föreskriver också villkoren och ramarna för sätten att tänka, tala och skriva om vad våld gör med människan – våld sargar, förändrar och ödelägger den drabbade individens kropp och psyke. Samtidigt finns tydliga spår av en genuspräglad diskurs om mannen där utsattheten och allvarligheten i våldet tonas ned och som istället betonar mer ”traditionella” maskulinitetsideal. Bland annat understryks Danielssons roll

²⁵ Anton Blok, *Honour and Violence*, Cambridge, 2001; Christopher Collstedt, *Våldets väsen. Synen på militärers våld mot civilbefolkning i 1600-talets Sverige*, Lund, 2012, 31-39; Collstedt 2015, s 32-45.

som beskyddare och att han på ett behärskat och strategiskt vis, trots hot och svåra skador, hanterade den våldsamma situationen. I fallbeskrivningen tecknas inte bilden av ett typiskt eller idealt brottsoffer enbart baserad på stereotypa uppfattningar om vad som är feminina och omanliga egenskaper och kroppar. Danielsson framställdes som utsatt och oskyldigt lidande, men han var varken svag, passiv eller irrationell, utan aktiv, lugn, rationell och initiativtagande. Han gjordes till ett maskulint våldsoffer.

Referenser

- Blok, Anton, *Honour and Violence*, Cambridge, 2001
- Burcar, Veronika, *Gestaltningar av offererfarenheter. Samtal med unga män som utsatts för brott*, Lund, 2005
- Butler, Judith, *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*, (sv översättning Suzanne Almqvist), Göteborg, 2007
- Christie, Nils, "The Ideal Victim", i Fattah, Ezzat A. (red.) *From Crime Policy to Victim Policy: Reorienting the Justice System*. Basingstoke, 1986
- Collstedt, Christopher, *Våldets väsen. Synen på militärers våld mot civilbefolkning i 1600-talets Sverige*, Lund, 2012
- Collstedt, Christopher, *I begynnelsen var dådet. Talet och tystnaderna om våld mellan män från 1700-tal till tidigt 1900-tal*, Göteborg, 2015
- Foucault, Michel, *Diskursens ordning. Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*, Stockholm, 1993
- Foucault, Michel, *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*, Lund 2003.
- Foucault, Michel, *Sexualitetens historia Bd 1. Viljan att veta*, Göteborg, 2004.
- Foucault, Michel, "Nietzsche, genealogin, historien" i Michel Foucault *Diskursernas kamp*, Stockholm, 2008
- Lindstedt Cronberg, Marie, "Från målsägare till brottsoffer. Målsäganderätten i ett historiskt perspektiv" i Eva Bergenlöv, Marie Lindstedt Cronberg och Eva Österberg (red.), *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*, Lund, 2002
- Messerschmidt, James W., "Making Bodies Matter. Adolescent Masculinities, the Body and Varieties of Violence." i *Theoretical Criminology*, vol. 3, nr 2, 1999.
- Moyn, Samuel, *The Last Utopia. Human Rights in History*, 2012
- Nytt Juridiskt arkiv (NJA), 1992:81
- Stanko, Elisabeth A. och Kathy Hobdell, "Assault on Men. Masculinity and Male Victimization." i *British Journal of Criminology*, vol. 33, nr 3, 1993
- Österberg, Eva, "Upptäckten av den oskyldiga människan. Brottsoffer som problem" i Eva Bergenlöv, Marie Lindstedt Cronberg och Eva Österberg (red.), *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*, Lund, 2002